

A TRIANONI BÉKESZERZŐDÉS HATÁSA AZ ERDÉLYI EGYHÁZMEGYE IGAZGATÁSÁRA

MARTON JÓZSEF

tanszékvezető egyetemi tanár

(Babeş-Bolyai Tudományegyetem/Győri Hittudományi Főiskola)

Ha Szent István országának tragikus eseményeit vizsgáljuk – nagy általánosságban, szójátékkal élve – egy izgalmas és ugyanakkor szomorú következtetést vonhatunk le: Mohácsot követően a magyar államból az a rész veszett el, ami a Trianon utáni magyar állam, s akkor az maradt meg magyarnak, ami Trianonkor elveszett.

Erdély, s vele együtt a területén lévő latin egyházmegyék kiszakadtak a 900 éves metropoliókból, s Románia részévé váltak. Helyzetalakulásukat, és kettős kisebbségből adódó küzdelmüket befolyásolta az új ország nemzetiségi politikája, mely bizánci gyakorlatokat követve, az egyházat mindig felhasználta céljainak megvalósítására, illetve a nemzeti egyházakat háttérbe szorította. Az erdélyi részegyházaknak szembesülniük kellett ezzel az állampolitikával, helyesebben kiszolgáltatott helyzetben politikamentesen kellett munkálkodniuk. Sorsuk alakulásáról (valójában a trianoni békeszerződés hatásáról) egy rövid ténymegállapítás is árulkodik. Ha a fordulatot jelentő 1989-es esemény időpontjában nézzük az Erdélyben ma is létező négy római katolikus püspökség jogi helyzetét, akkor a trianoni békediktátum egyértelmű következményének könyvelhetjük el a román kormány mindenkori nyílt beleavatkozását a katolikus egyház belügyeibe. Ugyanis 1989-ben államilag csak a gyulafehérvári működhetett püspökségként, a többit (Nagyvárad, Temesvár, Szatmár) főesperességeknek tekintették. Egyházjogilag is a négy egyházmegyét három fajtájú joghatósággal vezették az ordinariusok. Csak a gyulafehérvári egyházmegye élén állt püspök dr. Jakab Antal személyében, Szatmárt *ordinarius substitutus*-ként Sípos Ferenc, Temesvárt Sebastian Kräter és Nagyváradot dr. Daskál István *Ordinarius ad nutum S. Sedis*-ként (a Szentzsák által kinevezett ordináriusok) kormányozták.

Előadásomban elsősorban az ezer éve alapított erdélyi (gyulafehérvári) püspökségre összpontosítok, habár Trianon utáni korszakban a többiektől sem lehet teljesen elhatárolódni. Az első világháború után Románia képviselői 1919. december 9-én Párizsban aláírták azt a különegyezményt, melyben megígérték, hogy biztosítani fogják az újonnan hozzászotolt területek lakóinak a jogegyenlőséget. Az ezt követő trianoni békediktátum (1920. június 4-én) következtében Nagy-Románia megszűnt egy vallású

és egy nemzetiségű ország lenni.¹ Az erdélyi részeken lévő katolikus egyházmegyék két vagy három részre darabolódtak,² csak az erdélyi egyházmegye maradt egységben. Területileg egészében Romániához került, számos megoldásra váró problémával.

Az erdélyi egyházmegye életében a világháborút követő politikai fordulat nagy anyagi és szellemi eltolódásokat, intézményeiben lényeges változásokat idézett elő. A társadalmi átalakulások kezdeti idő-szakában, mint ahogyan az impérium-váltásoknál lenni szokott, a helyi hatóságok atrocitásai nem kerültek el a kisebbségbe került latin rítusú klérus és híveket. De lassan-lassan, még ha diszkriminatív formában, megteremtődött az a jogi keret, mely viszonylag elfogadható módon biztosította az egyházmegye kettős (vallási és nemzeti) kisebbségben élő híveinek életkörülményeit és hitéletét a két világháború között.³

Az első világháború után Románia területileg több, mint kétszeresére nőtt, és állami keretébe jelentékeny népi és vallási kisebbségeket olvasztott be.⁴ Majdnem mindegyik vallásfelekezetnek megvolt a maga infrastruktúrája, rendelkezett belső autonómiával, egyházi intézményekkel, s jogi kapcsolatban állt jórészt külföldi egyház- megyékkel és egyháztartományokkal. Ennek a jelentékeny vallási kisebbségnek kellett rendezni a jogi helyzetét Nagy-Romániában.⁵

Elméletileg: a *gyulafehérvári határozatok* 3. cikkelye a vallásfelekezeteknek egyenlő bánásmódot és autonómiát előlegezett, s az anyanyelv használatát a tanításban, a közigazgatásban és az igazságszolgáltatásban. Ezt megerősítette a párizsi *kisebbségvédelmi szerződés* (1919. december 9-én), mely az ország minden lakójának teljes szabadságot, védelmet és egyenlőséget ígért.⁶

Gyakorlatilag: 1918 őszén a román királyság katonái, mint antantsereg, megszállták Erdélyt. Románia 1918. december 11-én a 3632. számú törvényrendelettel törvénybe iktatta a gyulafehérvári határozatokat. Ferdinánd király az ideiglenesen Romániához csatolt területek igazgatásával a Nagyszébenben székelő *Erdélyi Kormányzó- tanácsot* (*Consiliul Dirigent*) bízta meg. A Kormányzótanács vallás- és közoktatásügyi reszortfőnöke, Vasile Goldiș december 29-én kelt 1. számú körrendeletében tudatta a magyar egyházak konzisztóriumával, hogy „az immár Romániával egyesült területek hatóság-

¹ Románia megkapta Besszarábiát, Bukovinát, Erdélyt, a Bánát és Kelet-Magyarország egy részét.

² A csanádi egyházmegye három részre szakadt. A püspöki székhely (Temesvár) 153 plébániával és 452 000 hívővel Romániához, 67 plébánia 240 000 hívővel Jugoszláviához és 33 plébánia 200 000 hívővel Magyarországhoz került. A szatmári egyházmegye 102 plébániájával három részre szakadt. 44 plébánia 72 000 hívővel és a püspöki székhellyel együtt Romániának; 44 plébániája 75 000 hívővel Csehszlovákiának; 14 plébániája 13 000 hívővel Magyarországnak jutott. A nagyváradi egyházmegye két részre szakadt, amelyből Bihar megye nagyobbik fele és egész Szilágy megye püspöki székvárosával és 45 plébánia kb. 80 ezer hívőjével együtt Romániáé lett, és a népesebb plébániák 100 ezer hívővel Magyarországon maradtak. Lásd SÜLYOK I.–FRITZ L. (szerk.): *Erdélyi Magyar Évkönyv I.* Kolozsvár: Juventus Kiadás, 1930, 38.

³ NAGY LAJOS: *A kisebbségek alkotmányjogi helyzete Nagyromániában.* Kolozsvár, 1943, 208–222.

⁴ 17 millió lakosból kb. 13 millió volt ortodox és közel három millió katolikus (1, 5 millió görög katolikus, 1, 5 millió római katolikus), ezen felül szép számban reformátusok, evangélikusok, unitáriusok, zsidók és muzulmánok.

⁵ SCHEFFLER JÁNOS: A katolikus egyház jogi helyzete Romániában.. In ANGYAL PÁL–ARANYAY JUSZTION–MÓRA MIHÁLY) (szerk.): *Notter Antal Emlékkönyv.* Budapest, 1941, 966.

⁶ A párizsi szerződést a román parlament 1920. augusztus 30-án ratifikálta.

gainak mindennemű egyházi, iskolai és kulturális ügyében való kapcsolata megszűnik a budapesti magyar köztársasági kormánnyal és a magyar hatóságokkal.⁷ Néhány hónap múlva a reszortfőnök már szelidebb hangnemben tudomására hozta Mailáth püspöknek, hogy az egyházi életbe vágó rendeletekkel a helyi polgári hatóságok (jegyzők, főszolgabírók, rendőrkapitányok, prefektusok) nem fordulhatnak direkt a lelkipásztorokhoz, hanem csak a püspökön keresztül.⁸ Sajnos, hogy a lojalitásról tanúskodó tilalmat a helyi hatóságok nem vették figyelembe, jogköriükkel számos esetben visszaéltek.⁹ Különb, ez a bevett gyakorlat lesz általános nemcsak a rövid idejű Kormányzóság (Erdélynek kvázi Önkormányzata),¹⁰ hanem a Nagy-Románia kormányhatározatainak érvényesítésekor is.

A megváltozott helyzetben az erdélyi egyházmegye életében – a nagy ígéretek ellenére, helyesebben: be nem tartásával – fájóan érezte hatását az új korszak. Különösen az első években katonai és polgári rendszabályokkal akadályozták, vagy lehetetlenítették el a főpásztor szabad mozgását, híveivel és papjaival való kapcsolatát, valamint a papságnak egymással való érintkezését. Minden fajtájú gyülekezést, az egyházi gyülekezést is hatósági engedélyekhez kötöttek. Az egyház életébe igen durván beleavatkoztak a helyi hatóságok. Mailáth püspököt felszólították, hogy hagyja el gyulafehérvári püspöki székhelyét, és költözzék a Székelyföldre. Püspöki székhelyül Csíkszeredát jelölték meg. De ehhez pápai jóváhagyásra lett volna szükség.¹¹ S mivel céljukat nem tudták elérni, ezért gáncsokodtak, akadályokat gördítettek a főpásztor és a papság lelkipásztori munkája elé.¹² Mailáth püspök a békekonferenciára készített memorandumban a sérelmeket röviden így rögzítette: „Szent vallásunk hónapok óta állandó üldözésben részesül a román hatóságok részéről: beleszólnak vallási gyakorlatainkba, lelkiismeretünkkel, egyházunk rendelkezéseivel ellenkező istentiszteleteket rendelnek el, papjaimat minden ok nélkül börtönbe zárják, s vagy elbocsátják több nap vagy heti fogság után, vagy tovább is ott tartják, de minden kihallgatás nélkül. Kulturintézeteink működését akadályozni igyekeznek.”¹³

Támadások keresztütiübe kerültek azok az ősi jogok és javak, törvények és intézmények, amelyek az erdélyi katolikus nép s általában a kisebbség faji és vallási életének

⁷ A romániai magyarnyelvű oktatásügy első tíz éve 1918–1928-ig. *Magyar Kisebbség*, VIII/1 (1929) 60–61.

⁸ Consiliul Dirigent 3603–1919. számú intézkedése.

⁹ Gyulafehérvári Érseki Levéltár (továbbiakban: GyÉL): Num. 911–1920. február 20.

¹⁰ A Kormányzótanács 1920. április 4-ig tartott. Lásd NAGY: *A kisebbség alkotmányjogi helyzete Nagyromániában*. 17–18.

¹¹ PAÁL ÁRPAD: *A kisebbségi lét tanulóiévei Erdélyben I*. Csíkszereda: Pallas–Akadémia Könyvkiadó, 2008, 87.

¹² 1919 őszén Mailáth G. Károly püspök rezidenciáját nyolc napig rendőrök őrizték, nem engedték meg, hogy a beütemezett őszi bérmaújtját megtarthassa. Mindezek a következő évben is folytatódtak. A püspöknek hiába volt engedélye, az 1920. április 26.-ra kitűzött bérmaújtást Nagyenyeden nem tarthatta meg. Nagy nehezen, külön kormányzótanácsi engedéllyel 1920-ban utazhatott Rómába. A lelkészkedő papsággal még könnyebben elbántak, „bolseviknak” jelentettek ki minden magyar papot, állandó felügyelet alatt tartották őket, minden lépésüket csendőrök és detektívek kísérték, szentbeszédeiket rendszeresen ellenőrizték. Lásd *Az erdélyi egyházmegye és a román impérium*. Budapest: Staphanum Nyomda R. T., 1920, 55–56.

¹³ *Az erdélyi egyházmegye és a román impérium*. 10–13.; SALACZ GÁBOR: *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt*. München: Aurora Könyvek, 1975, 55–56.

éltető elemét képezték. A katolikus egyház önvédelemre, intézményeinek, ősi jogainak megvédésére kényszerült a különféle intézkedésekkel szemben.

De bármily komornak is tűnt a nagy változás által előidézett helyzet,¹⁴ a katolikus egyházban felfedezhetőek a reménykeltő vonások. A római katolikus hívek fokozottabban éltek vallásos életüket, elmélyültek az önkormányzatukhoz való ragaszkodásban, erősödött bennük az egyházhűség és az összetartozás tudata, valamint az iskolai és más intézményeik iránti érdeklődés. És még azt is hozzátehetjük, hogy Erdélyben az egyházellenes magyar szabadelvű emberek visszafogottabbak lettek az egyháziakkal, de általában a vallással szemben.¹⁵

Az erdélyi magyarság helyzetét és jövő felé való elszántságát érzékelteti az Erdélyi Tudósító főszerkesztője, Veress Ernő „1920. június 4.” című vezércikke: „... júniusi fagy... *a legnagyobb megpróbáltatások napjaiban sem veszíthetjük el önbizalmunkat...* Vergődésünkben, önfékezésünkben, kínjainkban és szenvedéseink között csak egyet kívánunk: ki ne vessenek. Értsék meg bánatunkat. Értsék meg küzdelmünket, mely lelkünkben dül, értsék meg az önfegyelmzésnek erejét, mely túrán vérünket megzabolázza... *Temetés után hazamegyünk, s dolgozni kezdünk újra...* Kulturális, társadalmi és gazdasági munkára vetjük magunkat. Egymást megértve, egymást gyámolítva mi sem vesztünk el a népek tengerében. Csak egyet nem akarunk még: a politikát... Különben műhelyekben és mezőkön, irodákban és katedrákon, templomban és egyesületi házban, családokban és magyar faluházán, mindenütt, ahol megfordulunk, *a jelszó ez legyen: lendülő, kitartó, becsületes munka.* Elég komoly időket élünk ahhoz, hogy ezt jól megértsük. Isten velünk!”¹⁶

A katolikus egyház szembesült a francia liberális mintára berendezkedő román kormánynak azzal az eljárásával, mely hivatalos okmányaival külföld felé a teljes jog-egyenlőség benyomását keltette, s ugyanakkor a valóságban mindent elkövetett, hogy az új Románia továbbra is hivatalosan ortodox állammá váljék, mint amilyen 1918 előtt volt. Ezért a maga megnagyobbodott területét a régi kis területen dívott módszerrel kormányozta.¹⁷

A Romániához került erdélyi egyházmegye életkeretének rendezése a főpásztor hűségesküjével kezdődött el. Mailáth G. Károly 1921. május 19-én Bukarestben Ferdinánd király kezébe latin nyelven tette le az esküt, s kihasználva az ünnepi helyzetet, memorandumot nyújtott át a királynak. Ebben különösen két szempontot hangsúlyozott ki: ti. 1. az erdélyi katolikusok évszázados autonómiájukat változatlanul megőrizhessék, és 2. a jötevők által ajándékozott birtokaikat törvényesen a kulturintézetek és egyéb intézetek fenntartására használhassák. Mind a két kérés a főpásztor jóltájékozottságát igazolta, mert az elkövetkezendő évek kulturharcának gyökerét éppen ez a két ügy fogja képezni.¹⁸

¹⁴ Lásd GYÁRFÁS: Támadások pergőtüzében. In *Erdélyi Tudósító*. Kolozsvár, XVIII (1935) 5–8.

¹⁵ Vö. PAÁL i. m. 188.

¹⁶ VERESS ERNŐ: 1920. június 4. In *Erdélyi Tudósító*, III (1921) június, 12., 3–4.

¹⁷ PAÁL i. m. 257.

¹⁸ BALÁZS ANDRÁS: A román uralom éve. In *Az erdélyi katolicizmus múltja és jelene*. Dicsőszentmárton, 1925, 335–336.

Az 1923. március 28-án szentesített *alkotmány*¹⁹ elvileg minden román állampolgárnak biztosította a vallásszabadságot, az egyházak között azonban rangsort felállítva különböztetett, még pedig nemzetiségi alapon. A 22. cikkely ugyan kimondja, hogy Románia összes vallásfelekezetének egyenlő szabadságot és védelmet biztosít, viszont az ortodox és a görög katolikus egyházat *román egyházaknak* határozza meg, továbbá a kultuszokat három csoportba sorolja: a görög keletit *uralkodó-* és a görög katolikust *el-sőbbiséget élvező* nemzeti egyházaknak nevezi, a többi bevett felekezetekkel szemben.²⁰

Mivel a görög keleti egyház 1920-ban az összlakosságának „csak” 70 százalékát tette ki, nagyobb térnyerése érdekében a hatalom minden eszközt bevetett. Ezért Romániában a vallásszabadság csak papíron létezett.²¹ Különösen az „áttérőket” jutalmazták jövedelmező állásokkal, előreléptetésekkel. Sokszor előfordult, hogy római katolikus hívek „állásukban” azzal a feltétellel maradhattak, ha a román egyházak valamelyikébe beléptek.²²

Az egyházaknak az államhoz és egymáshoz való viszonyát az 1928. április 22-én közzétett kultusztörvény (*vallásügyi törvény*),²³ és ennek módosított változata szabályozta.²⁴ A kultusztörvény az alkotmány szellemében felsorolja a bevett kultuszokat (21. cikkely), még bántóbb formában különbözteti meg az egyházakat (állami és nemzeti, illetve elismert, megtűrt és tiltott). A 21. cikkelynek van még egy speciális különlegessége: a görög katolikus és a római katolikus kultuszt két különböző felekezetnek minősítette, s ezáltal lehetővé tette az egyikről a másikra való „áttérést”, amit az anyakönyvi hivataloknál bonyolíthattak le. Ez pedig rengeteg visszaélésre adott lehetőséget (44–46. cikkely).

A vallásügyi törvény szerint a vegyes vallású családokban a gyermekek vallását az apa állapította meg (47–50. cikkely), kizárva ezzel a szülők azon jogát, hogy gyermekeik vallásáról dönthessenek.²⁵ A törvény mögött is célzatosság figyelhető meg. Ui. a román impérium alatt a magyar férfiak – legalábbis a városokban – jórészt nem tudtak elhelyezkedni, nem is nősülhettek, melynek következtében a vegyes vallású házasságok férfi jegyese túlnyomó százalékban román volt. Ezt igazolja 1938-ban dr. P. Râmneanțu szociológiai felmérése, aki 48 erdélyi városban 1920–1937 között kötött vegyes házasságok adatai²⁶ alapján írta: „Meg lehet állapítani, hogy egész számra

¹⁹ *MONITORUL OFICIAL*, Nr. 282. 29. 03. 1923.; NAGY: *A kissebség alkotmányjogi helyzete Nagyromániában*. 222–257.

²⁰ NAGY i. m 176.

²¹ *Erdélyi Magyar Évkönyv*, I. 32–33.

²² Lásd NAGY i. m. 69. 219.

²³ *Legea pentru regimul general al cultelor*, *MONITORUL OFICIAL*, 89, 22. 04. 1928.

²⁴ *MONITORUL OFICIAL*, Nr. 170, 03. 08. 1929.

²⁵ Ha az apa görög katolikus volt, akkor az Egyház törvénye értelmében jogosan jelenthette be az összes gyermekét görög katolikusnak. De sokszor előfordult, hogy az apa római katolikus volt, és az állami tisztviselők nem fogadták el mást, csak „román vallásra” való bejelentést. Lásd SCHEFFLER JÁNOS: *A vegyes házasságból származó gyermekek vallása Erdélyben*. In Veress Ernő. (szerk.): *Erdélyi Tudósító*. Kolozsvár, XXI/2 (1942) 22.

²⁶ Râmneanțu szociológus adatai szerint: Az erdélyi városokban 133 115 házasságkötés történt, melyből 45,454 román férfira esett. A román férfiak a következőképpen választották ki a házastársukat: 31,421 (59,1%) román, 10,604 (23,3%) magyar, 2,622 (5,8%) német, 367 (0,8%) zsidó, 440 (0,1%) „egyéb” nőtt vett feleségül. Lásd ALBRECHT DEZSŐ: *Vegyes házasságok Transylvániában*. *Hitel*, 1 (1938) 92.

kerekítve minden harmadik román férfi magyar nőt vesz feleségül.”²⁷ A statisztikai adatokból az is kikövetkeztethető, hogy a vegyes házasságokból származó gyermekek az állam részéről mutatkozó közvetett befolyás eredményeként román nemzetiségűnek vallották magukat.²⁸

A kultusztörvény a vallásfelekezetek részére biztosította a kulturális és karitatív intézmények működtetését. Viszont sarkalatos elvként mondta ki, hogy az egyházak külfölddel semmiféle – politikai, joghatósági, vagyoni vagy más – összeköttetést nem tarthatnak fenn. Külföldi anyagi segílyt sem közvetlenül, sem közvetve a kormány tudta nélkül nem fogadhatnak el. Továbbá az egyházak szabadon intézhették belügyeiket a kultuszminiszter által jóváhagyott „szervezeti szabályaik” szerint, az állam felügyelete és ellenőrzése mellett.

A vallásügyi törvényt egész szellemében a bizalmatlanság jellemezte: a túlzott ellenőrzési és beavatkozási jogok, az egyházi gyűlések tárgyainak korlátozása, a külföldi segílyek behozatalának megnehezítése, a hívek adakozó kedvének limitálása, a válástanítás kizárólagos jogának kétségessé tétele, egyes egyházi belügyek külső jóváhagyás alá vetése stb.²⁹

*

Az egyházi intézményeket alapjukban rázták meg a Trianont követő román agrártörvények. Az első agrártörvényt az ideiglenesen működő erdélyi román Kormányzótanács már 1919. augusztus 12-én hozta. Ez elméletileg fakultatív kisajátítást állapított meg, vagyis mentesítette különösen az iskolai és nevelési célt szolgáló birtokokat,³⁰ a valóságban pedig súlyosan érintette a római katolikus egyház földjeit és erdőit.³¹

Constantin Garofild földművelésügyi miniszter 1921. július 23-án megjelent agrártörvénye az erkölcsi testületek (tehát a vallási intézmények) mezőgazdasági birtokainak kötelező, teljes kisajátítását mondta ki.³² A földbirtokreformot nem egységes jogszabállyal, hanem az ország egyes régióiban külön-külön törvényekkel hajtották végre. Az erdélyi, a bánági és a partiumi országrészekre más agrártörvényt és kisajátítási törvényt alkalmaztak, mint a régi regáti (Oltenia, Muntenia, Moldva, Dobrudza) illetve a Bukovina területekre.³³

A román földbirtokreform egyik alapvető célkitűzése volt, hogy megváltoztassa Erdélynek az elmúlt évszázadok folyamán kialakult közbirtokrendszerét, lett legyen az kincstári, községi, közbirtokossági vagy egyházi-, iskolai, alapítványi- és társulati birtokok. A kisajátított közbirtokok – nemzetiségi szempontból – kilenczted része magyar és német vagyon, viszont a létesített közbirtokok héttized része román vagy román érdekeltségű közvagyon. A román agrárreform közbirtok-politikája az addigi

²⁷ Vö. ALBRECHT i. m. 92–93.; SCHEFFLER i. m. 22.

²⁸ KÁLLAY ERNŐ: Magyar-román vegyesházasságok. *Httel*, IX/3 (1944) 149–162.

²⁹ SCHEFFLER i. m. 36.

³⁰ Monitorul Oficial, 1919. szeptember 12. 117. Decret-lege.

³¹ Bár az egyházi ingatlanok oktatási és nevelési célokat szolgáltak, és a kisajátítás alól törvényileg mentességet élveztek, mégsem kerültek el az államosítást.

³² Az erdélyi részekre vonatkozó 69. számú törvény a Hivatalos Lapban (Mon. Of., p. 3622–3633) 1921. július 30-án jelent meg. Lásd *Minoritățile Naționale din România 1918–1925*. (Corod. Scurtu, I.–Boar, L.). București, 1995, 281–289.

³³ *Minoritățile Naționale din România 1918–1925*. 272–281., 289–294.

közbirtokosságból és egyházi célvagyonból községi közbirtokokat és kincstári rezervákat hozott létre, melyekből, juttatás formájában, elsősorban a román lakosság igényeit tartotta szem előtt.³⁴

A földbirtokreform végrehajtásával a nemzeti kisebbséghez tartozó földműves családok mellett legsúlyosabb veszteséget az egyházi, iskolai és alapítványi birtokok könyvelhettek el. Az agrártörvények értelmében csak az erdélyi katolikus egyházmegyék 290 570 hold birtokából 277 645 kat. holdat (98 %) sajátítottak ki (a plébániák birtokai nélkül).³⁵

A katolikus egyház vagyonában beállt változás fájdalmasan érintette az egyházi intézményeket. Igaz, hogy az első világháború előtt is az erdélyi római katolikus egyház aránylag kevés államsegélyt kapott, mivel nagyobb földbirtokkal rendelkezett. A háború után azonban az agrárreform során földbirtokainak 98 százalékát az állam kisajátította, és egyéb vagyonát a hadikölcsön, a korona-beváltás, a lejinfláció stb. erősen megnyírta. Ugyanakkor az egyházza sokkal több kulturális feladat hárult, mint a háború előtt, pl. az iskolafenntartás terén a háború előttinek többszörösére emelkedett a rája nehezedő teher.³⁶

*

A katolikus egyház állam felé való viszonyát a konkordátum volt hivatott szabályozni. U. i. a trianoni békediktátummal nagyszámú latin és görög szertartású katolikus hívő került román impérium alá. Mindkét félnek érdeke volt az állam és a katolikus egyház egymáshoz való viszonyának rendezése. Ennek érdekében hosszas és idegeket próbáló tárgyalások következtek. A túlnyomó részben ortodox állam-kormány a katolikusok szabadsága ellenében a nyelvi és faji kisebbségben lévő latin szertartású katolikusok terhére igyekezett a Szentszéktől engedményeket kicsikarni. A Szentszék viszont garanciákat igyekezett keresni a katolikusok védelmére az állami törekvésekkel szemben. Ha tett is engedményeket, azért tette, mert nem akarta a katolikus egyházat nemzetközi biztosítékok nélkül a mindenkor román kormány kényére-kedvére hagyni.

A konkordátumot Rómában 1927. május 10-én írta alá Pietro Gaspari (1852–1934) bíboros-államtitkár és Vasile Goldiș román kultuszminiszter,³⁷ melyet a román parlament 1929-ben ratifikált. Ennek értelmében 1930-tól 1991-ig az erdélyi (gyulafehérvári) egyházmegye a bukaresti érsekség alárendelt püspökségévé vált,³⁸ 1932. március 22-től az „erdélyi” ősi nevétől is megfosztva.³⁹

³⁴ VENCZEL JÓZSEF: A volt határépítkezések vagyonának sorsa. In BÍRÓ VENCZEL (szerk.): *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Besztercén 1943. szeptember hó 5–7. napján tartott tizennyolcadik vándorgyűlésének Emlékkönyve*. Kolozsvár, 1944, 119–121.

³⁵ SZEBEN ANDRÁS: A Magyarországtól Romániához átkapcsolt részek egyházainak háború előtti és jelenlegi államsegélyeinek összehasonlítása. In *Magyar Kisebbség*, XII (1933) 510.

³⁶ SZEBEN i. m. 509.

³⁷ *SOLLEMNIS CONVENTIO INTER SANCTAM SEDEM ET ROMANIAE REGNUM*, 10. 03. 1927. In *AAS* 21 (1929) 441–451. *MONITORUL OFICIAL*, 1929, 126. In *Kultusz-törvény, Konkordátum és Római egyezmény*. Cluj: 1937, 3–32.

³⁸ *AAS*, 21 (1929), 456; *MONITORUL OFICIAL*, Nr. 151. 12. 06. 1929.; *INTER SANCTAM SEDEM ET ROMANIAE REGNUM SOLLEMNIS CONVENTIO*, in: Apollinaris, 3 (1930), 505–514.

³⁹ *S. CONGREGATIO CONSISTORIALIS, DECRETUM*, mutationis tituli diocesis Transilvaniensis, 22. 03. 1932. In *AAS*, 24 (1932) 146.; JAKUBINYI GYÖRGY: *Romániai Katolikus, erdélyi protestáns és izraelita vallási Archontológia*. Gyulafehérvár, 2004, 20.

Nagyon szövevényes, egészen nehezen átlátható tárgyalások szüleménye volt az 1927-es konkordátum.

A román kormány által készített konkordátumtervezetek túlzott követeléseket tartalmaztak. A latin rítusú főpásztorok aggodalmaival szemben a görög katolikus püspökök abban reménykedtek, hogy a konkordátummal sikerülni fog nekik a görög keleti hívekben kedvező hangulatot kelteni a katolikus egyház kebelébe való visszatérés (az unió) érdekében. Elképzelt reményüket sikerült Rómában is felkelteni és a pápai diplomácia körében elhithetni. A Szentszék részéről ebben a reményben íródtak az első konkordátum-tervezetek. Amikor az erdélyi latin egyházmegyéket egymásba olvasztani kívánó első konkordátum-tervezet a magyar külügyminisztériumon keresztül a római katolikus püspökök tudomására jutott, mindjárt akcióba léptek. Valóságos versenyfutás alakult ki Róma felé a görög és a római katolikus püspökök között. Glattfelder Gyula csanádi püspök memorandumot írt, Mailáth G. Károly személyesen utazott Rómába, hogy a reális helyzetet feltárja.

A latin püspökök 1921. február 10-i püspökkari értekezletükön tárgyalták meg a kormány újabb változatát. Különösen Széchenyi Miklós nagyváradai püspök fájjalta a Szentszék engedékeny politikáját.⁴⁰ A latin püspöki kar észrevételeit és aggodalmait nyíltan felterjesztette Rómába, s bizonyára ennek tudható be, hogy a Szentszék egyelőre ellenállt a váradi és szatmári egyházmegyék megszüntetésére vonatkozó román kormányi kívánságnak.

1922-ben a tárgyalások holtpontra jutottak. Ekkor a Szentszék nunciuscserét eszközölt. 1923-ban Bukarestbe küldte Angelo Maria Dolci (1867–1939) nunciust, akinek romániai működését a konkordátum előkészítése, megkötése, majd a ratifikálás körüli nehézségek eloszlatása töltötte ki.⁴¹

Róma a maga részéről az egész addigi tárgyalásokat semmisnek tekintette, és késznek mutatkozott azt teljesen előlről kezdeni. 1924-ben Dolci nuncius – nem éppen szerencsés – konkordátumtervezetében engedménnyel tarkított változtatásokat eszközölt. Mailáth püspök a tárgyalásoknak ebben a fázisában jelentette ki, hogy az erdélyi latin egyházak részére jobb egy konkordátum nélküli helyzet, mint egy rossz konkordátum. A tárgyalások Bukarestben már 1924 áprilisában elakadtak, amelyhez az ortodox egyház hozzáállása is közrejátszott.

A tárgyalások megszakítása után Mailáth püspök levelet írt XI. Pius pápának és Gasparri államtitkárnak. Kifejtette, hogy bár nem szívesen, de belenyugodnék mégis az erdélyi egyházmegyéknek a bukaresti érsekség alárendelésébe, de csakis a feltétellel, ha mind a négyet (erdélyi, csanádi, váradi, szatmári) fenn lehet tartani. Semmi esetre sem járulhat azonban hozzá saját egyházmegyéje egy részének a bukaresti egyházmegyéhez való állítólag tervezett átcsatolásához. Mivel pedig Gyulaféhvárt görög katolikus püspökség felállítását is tervezik, ragaszkodik egyházmegyéjének „erdélyi püspökség” hivatalos címe megmaradásához is. Levelében arra a

⁴⁰ Széchenyi Miklós felszólalásának zárómondata: „Semmiféle új egyházmegyei berendezésbe ne menjünk bele. Tartsuk fenn minden egyes egyházmegyénket, bármily kicsiny is lesz, avval a szívóssággal, amint a török időben történt.” Lásd SALACZ GÁBOR: *A Magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt*. München: Aurora Könyvek, 1975, 69.

⁴¹ GYÁRFÁS ELEMÉR: Dolci – bíboros. In *Erdélyi Tudósító*, XVI (1933) 209–212.

végkövetkezettésre jutott, hogy nem érdemes a konkordátum megkötését túlságosan sürgetni.

Mailáth levele után a tárgyalások tovább szüneteltek, fesztelen megbeszélések azonban állandóan folytak, de az ügy nem haladt előre, melyet nemcsak a kormány akadékoskodásai gáncsoltak, hanem Bukarestben az antikonkordisták táborának és a szabadkőműveseknek befolyása is.⁴²

A konkordátum megkötéséhez érdemleges tárgyalások 1927-ben indultak meg, amikor az Averescu-kormány kultuszminisztere, Vasile Goldiș (1862–1935) Rómába látogatott. Az átalakított konkordátum-tervezet elfogadásához Goldișnak sikerült a kormány hozzájárulását megnyernie, s 1927. május 10-én, teljes csendben, minden ünnepegyesség nélkül aláírta Pietro Gaspari államtitkárral együtt a konkordátumot. Sajtóközleményt nem adtak ki róla, román részről titokban akarták tartani az ortodoxok támadásainak leszerelése érdekében. Az ortodox körök az egyezmény megkötésének alig vették nesztét, szenvedélyes izgatásba kezdtek.⁴³

Reálisan tekintve a dolgokat nem lehetett jobb konkordátumot remélni az adott viszonyok között. Ha általánosan katolikus szempontból tekintjük a kérdést, akkor be kell vallanunk, hogy az ókirályság katolikusai és a görög katolikusok a konkordátum által az eddiginél sokkal kedvezőbb helyzetbe jutottak, az erdélyi egyházmegyéék csupán elvi garanciát nyertek. De ez a konkordátum mégiscsak biztosította a katolikus kisebbségi iskolák létét, elismerte a katolikus egyházi jogi személyiségét (plébániákat, zárdákat, káptalanokat, prépostságokat, püspökségeket, szervezeteket), s biztosította javainak tulajdonjogát. Nem is a konkordátum szövegében volt a hiba, hanem abban a kevésbé jóakarátú mentalitásban, amellyel az egymást követő román kormányok, de főképpen a helyi hatóságok kezelték a konkordátumban biztosított jogokat. Ennek a mentalitásnak legklasszikusabb megtestesítője dr. Onisifor Ghibu, ortodox pap, kolozsvári egyetemi tanár volt, aki közel két évtizeden keresztül fanatikusan küzdött a római katolikus egyház ellen – minden jel szerint – állami támogatással.⁴⁴

A ratifikálás ürügyén 1928. július 20-án Nicolae Titulescu román külügyminiszter magához kérte Angelo Dolci nunciust. Hivatalosan két módosítást, helyesebben megszorító nyilatkozatot kért és kapott a nunciustól arra vonatkozóan, hogy 1. csak a kilencedik szakaszban felsorolt intézmények (érsekségek, püspökségek, káptalanok, esperességek, plébániák, zárdák és a többi az *állam közjogának megfelelően és a törvényesen* megalakult szervezetek) tekinthetőek jogi személyiségeknek⁴⁵, és 2. „a szerzetesrendek és kongregációk összes iskolái az illetékes püspök fennhatósága alá helyeztetnek, tehát ezek is élvezik az előadási nyelv megállapítási jogát” kitéltet ügy kell

⁴² Különösen az ortodoxkörök aktiváltak az egyezmény megkötése ellen. A Gândirea c. folyóirat nacionalizmusáról és a Mihály arkangyal légiójának mozgalmáról lásd JUHÁSZ ISTVÁN: *Az új értelmű román nacionalizmus*. In *Hitel*, 4 (1937) 285–305.

⁴³ Könyvek, brosrák jelentek meg, papok gyűléseken támadtak, maguk az ortodox püspökök szokatlan hangnemben nyilatkoztak hivatalos lapjaikban a konkordátum ellen. Lásd Görög keleti románok a konkordátumról. In *Erdélyi Tudósító*, XVII (1934) 206–207.; TUDOR, POPESCU: *Concordatul cu papa*. București 1927.; GHIBU, ONISIFOR: *Nulitatea Concordatului*. Cluj, 1935.

⁴⁴ Vö. SCHEFFLER i. m. 975–976.

⁴⁵ E megszorítással az Erdélyi Katolikus Státust kívánta a kormány a jogi személyiségek sorából kiiktatni.

értelmezni, hogy „kivéve azon iskolákat, amelyeknek a jelen pillanatban román az előadási nyelve”. A Szentszéktől „kikényszerített” módosításokat a Szenátus (1929. május 25.) és a Képviselő Ház (1929. május 29.) nagy többségű szavazatával törvényerőre emelte.⁴⁶

De a becikkelyezés ürügyén kieszközölt betoldások komoly következménnyel jártak. A Kódexben felsorolt intézményekre való hivatkozás kifejezetten a Státust érintette. A törvényesen megalakult szerzetesrendekre való hivatkozás annak a felfogásnak nyújtott támaszt, hogy jogi személyekről szóló román törvény intézkedései szerint csak a törvényszéken lajstromba felvettek tekinthetők. Egyik-másik görög katolikus szerzetesrend valóban felvetette magát a jogi személyek közé. A római katolikus szerzetesek ezt nem tették meg, s ezen a címen siettek kétségbe vonni jogi személyiségüket. Onisifor Ghibu erre hivatkozva kérte a nagyváradi premonstreiek és a temesvári piaristák vagyonának átírását az állam javára, melyből hosszú és költséges perek származtak.⁴⁷ 1939-ben a külpolitikai helyzet nyomására a minisztérium vegyes bizottságot küldött ki a szerzetesek vitatott jogi személyiségének és más hasonló kérdéseknek (erdélyi római katolikus ügyekről van szó!) megvizsgálására. Egyházi részről a bizottság tagjai Anton Durcovici bukaresti érseki helynök és Gyárfás Elemér szenátor.⁴⁸ Hosszú és kínos nyolc tárgyalás után végre elvi megállapodás született, melynek alapján az 1940. március 2-án kelt királyi rendelet elismeri az 1928. április 20-án már fennálló szerzetesek jogi személyiségét.⁴⁹

A konkordátum a latin szertartású (gyulafehérvári »volt erdélyi«, temesvári »volt csanádi«, szatmár-váradai *aeque principaliter* »egyenrangúan« egyesített és Iași-i) egyházmegegyeket egy egyháztartományba vonta össze Bukarest érseki székhellyel.⁵⁰ Biztosította a katolikus püspökök szabad érintkezését a Szentszékkel és a híveikkel. A megegyezés értelmében a püspököket a Szentszék nevezi ki, miután a román kormánynál megbizonyosodott, hogy a jelölt személyével szemben nincs politikai természetű kifogás.

Vagyon szempontból elismerte az egyház tulajdonjogát és egységeinek (plébániák, káptalanok, kolostorok, esperességek, elismert szervezetek stb.) jogi személyiségét. A kisajátított egyházi földek csekély váltságdíja fejében öt százalékkal kamatozó járadékkötvényekből, vagyis az állami *rentékből* létrehozták a *Patrimonium Sacrumot* a megyéspüspökök (a görög és latin rítusú) tanácsa igazgatása alatt az egyházi intézmények és egyházi személyek ellátására. Viszont elsősorban az érdekelt javadalmasok ellenállása miatt, a *Patrimonium Sacrum* nem valósulhatott meg.⁵¹

A papság államsegélyben részesült. Megszűnt viszont mind az állami, mind a magán kegyuraság – kárpótlás nélkül. Nem olyan magától értetődő, hogy a kegyúri terhek

⁴⁶ Lege, nr. 1842. Lásd *Minoritățile Naționale din România 1925–1931*. 371.

⁴⁷ PATZKÓ ELEMÉR: *Personalitatea juridică a ordinelor călugărești*. Cluj: Minerva, 1938.

⁴⁸ Az egyház részéről kialakított bizottság nehezen állt össze, a görög katolikusok és Andrea Cassulo nuncius akadémikuskodásai miatt. Márton Áron püspök ekkor került szembe a felszentelő nuncius-püspökével. Lásd MARTON J.–NEMES I. (szerk): *Márton Áron írásai és beszédei*. Gyulafehérvár, 1996, 69–79.

⁴⁹ SCHEFFLER i. m. 978–979.

⁵⁰ XIII. LEÓ, *Praecipium munus* apostoli levele 1883. április 27. In Leonis XIII, *Pontificis Maximi Acta*, 23. Typographia Vaticana, Romae, 1881–1905, 3., 216–217.

⁵¹ SCHEFFLER i. m. 980.

„minden kárpótlás nélkül” szűntek meg, mert a vagyonától és iskolai államsegélyektől megfosztott egyháznak ez eléggé nagy és új anyagi terhet jelentett. A kegyurasághoz tartozó javak az egyház birtoklásában maradtak, de a tulajdonjogot nem írták át.

A szerzetesrendek tartományi előljárói Romániában székelő román állampolgárok lehettek. Új szerzetesek letelepüléséhez és új szerzetesházak alapításához a kormány hozzájárulására volt szükség.

Az egyház saját költségén elemi- és középiskolát tarthatott fenn a közoktatásügyi minisztérium felügyelete mellett. Az egyházi magániskolák megszerezhették a nyilvánossági jogukat, az igen szigorú törvényes előírásoknak megfelelően.

Az egyháznak jogában állt, hogy híveit mindenfajta állami iskolában hitoktatásban részesítse, éspedig anyanyelvükön (20. cikkely). Lelki gondozásban részesíthette a katonákat, a kórházi betegeket, az árvaházban, büntető-intézetekben, börtönökben levőket.

A konkordátumot 1948. július 17-én a román kommunista kormány egyoldalúan semmisnek nyilvánította, és az egyház működését az egyházügyi minisztérium (később csak Vallásügyi osztály, *Departamentul Cultelor*) felügyelete alá helyezte.⁵²

Összegzésként elmondható, hogy az erdélyi (gyulafehérvári) egyházmegye intézményrendszerével együtt a trianoni békeszerződés után törvényes keretek között működhetett. A román alkotmány, a kultusztörvény és a Szentszékkal kötött konkordátum cikkelyei alapján a törvényes kivitelezések, illetve jogsértések bölcsébbé és megfontoltabbá tették az erdélyi klérust és laikust. Mailáth G. Károly püspök vezetésével az egyházmegye hívei minden fajtájú megkülönböztetés ellenére vagy talán éppen ezért, kifejezetten öntudatra ébredtek, egymást és egyházi intézményeket támogató keresztényekké váltak. Az a bizonyos erdélyi lelkiület ebben keresendő.

⁵² SALACZ i. m. 68–77.; MARTON: *A Szentszék és Románia konkordátuma 1927-ben*. In *Erdélyi Múzeum*, Kolozsvár, LVIII/1–2 (1995) 50–59.

